

Az erdélyi román felvilágosodás

Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

Tekintettel Kosáry Domokos művének kiemelkedő fontosságára az erdélyi művelődéstörténet bemutatását illetően, úgy véljük, hasznosnak bizonyulhat a román történetírás által megfogalmazott néhány kiegészítés, annál is inkább, mivel az ilyen jellegű véleménycserék napjainkban is csak nehezen találhatnak nyilvánosságot.

A szerző szintetizáló képessége, a korszellem lenyűgözően hiteles felidézése, a hatalmas történeti és statisztikai tényadat magabiztos kezelése, a mű logikai felépítése és olvasható stílusa feljogosítanak arra, hogy a *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*-t a közép-európai művelődéstörténet egyik alpműveként tartsuk számon.

Kosáry a térség művelődéstörténetét sikeresen helyezi el az európai művelődéstörténet áramlatában, nyomon követve ugyanakkor a XVIII. század átfogó eszmetörténetének változásait. E célból imponáló könyvészeti anyagot vonultat fel, a szellemi alkotások legkülönbözőbb területeinek valóságos „adatbankját” használja.

Annélkül, hogy részleteznénk a mű vitathatatlan erőit, az alábbiakban néhány, a román történetírás nézőpontjából többé-kevésbé objektív megjegyzésre szorítkozunk. Tesszük ezt elsősorban azért, hogy minden öncélú kritizálástól mentesen népszerűsítsük azon eredményeket, amelyek – véleményünk szerint – hasznosíthatók az oly nagyon szükséges és kívánt tudományos együttműködés során.

Az elemzett műben a XVIII. századi Magyarország területéről lévén szó, teljes mértékben érthető a magyar kultúrára való összpontosítás és ennek nyomán az erdélyi román művelődés problémájának értelemszerű betagozása a korabeli terület többi nemzetiségének: a németek, szerbek, szlovákok, rutének, zsidók

stb. művelődéstörténetébe. A könyv jellegéből adódóan nem kívánjuk megkérdőjelezni a fenti megoldás jogosságát, de kénytelenek vagyunk jelezni, hogy a román kultúra bemutatására szánt terjedelemmel szemben vannak bizonyos fenntartásaink. Mint ismeretes, a XVIII. század az erdélyi románság nemzeti kultúrájának első igazi és sikeres százada volt, és mint ilyennek lényegesen tágabb teret kellett volna szentelni e könyvben (egyébként Kosárynak naprakész román bibliográfia állt rendelkezésére e témában).

Szintén hasznosnak bizonyult volna a gazdagon dokumentált erdélyi statisztikai adatok ismertetésében felhasználni a román történészek (például David Prodan) értékes levéltári eredményeit is.

Míg az erdélyi románság XVIII. századi vallástörténete alapos bemutatásban részesül, aligha mondható el ugyanaz a korai román felvilágosodás ismertetéséről. A balázsfalvi iskoláról és nyomdáról említés történik ugyan, de az olvasó nem értesülhet a balázsfalvi iskola mint román művelődési központ szellemi kisugárzásáról, az ellenreformáció által áthatott tanári karról, amely a birodalom katolikus iskoláiban, valamint Kijev és Havasalföld ortodox iskoláiban formálódott. Szükséges lett volna a balázsfalvi könyvtár állományának rövid ismertetése is, hiszen az állomány gazdagsága és sokszínűsége sajátos jegyekkel látja el az erdélyi román felvilágosodás korai szakaszát, nagymértékben megkülönböztette azt a magyar vagy századkorai felvilágosodástól.

A sajátos erdélyi román mentalitás érzékelhető azokban az úttörő – valóban kis számú – román művekben és fordításokban, amelyek szerzői a már említett balázsfalvi tanárság jeles képviselői közül kerültek ki.

Az európai felvilágosodás értelmezésében Kosáry részletesen ismerteti a különböző irányzatokat, történelmi eseményeket és jelenségeket, amelyek természetesen fejlődésük során meghatározó szerepet tölthettek be az európai esz-

metörténetben. Az erdélyi román felvilágosodás ismertetése során elengedhetetlen lett volna az erdélyi románság szellemi kapcsolatainak hangsúlyozása a Kárpátokon túli román fejedelemségek románságával. Nem tekinthetünk el attól a befolyástól, amelyet az erdélyi román értelmiségre gyakoroltak a román fejedelemségek krónikájának művei, Dimitrie Cantemir életműve, a viszonylagos fanarióta liberalizmus és reformizmus, a Rimnic, Govora, Tirgoviste, Bukarest, Iasi városokkal való kulturális kapcsolat, a moldvai értelmiségi elit által közvetített francia tudományosság eredményei, a Kárpátokon túli ortodox propaganda. Méltatólag említhetjük azt a tudományos igényességet, amellyel Kosáry az erdélyi román oktatás történetét kíséri végig, tárgyilagosan ismertetve a román felvilágosodás vezéralakjának munkásságát. Valóban csak kiegészítésként említhetjük azokat a hatalmas kihívásokat és akadályokat, amelyekkel a román értelmiségi elitnek szembe kellett néznie ahhoz, hogy nagyszerű erőfeszítések árán megteremtse a korszerű román történelmi, filozófiai, műszaki tudományos nyelvezetet.

A Kosáry által felhasznált bibliográfiában megtalálható a kolozsvári Pompiliu Teodor munkája, amely betekintést nyújt a román nyelv XVIII. századi állapotába, kiemelve az új írásmód fontosságát, a román nyelvújítás és a terminus technicusok honosításának szükségességét, messzemenően értékelve Samuil Micu Klein teljesítményét a román filozófiai nyelv megteremtésében.

A román felvilágosodás történetében valójában két különálló fejlődési szakaszt különböztethetünk meg, amelyek között a mérföldkövet a Supplex mozgalom jelenti. A Supplex mozgalom előtti időszakban a román értelmiségi elit arra törekedett, hogy a határokon túl széles körben propagálja az erdélyi román kérdést, mintegy megalapozandó a nemzeti törekvések külföldi támogatottságát. Az ilyen jellegű munkák többsége latinul íródott és általában tudományos jellegű volt. A Supplex mozgalom

kudarca után a román értelmiség népe felé fordult, és elsődleges céljának az erdélyi román tömegek kulturális színvonalának emelését tekintette. Ezzel magyarázható az, hogy a XVIII. század utolsó évtizedétől kezdődően egyre gyakoribbak a román nyelven íródott népszerűsítő munkák, amelyek széles közérthetőségük révén kiegészítették a bécsi udvar központi „polgárnevelő” politikáját is. Ugyancsak a Supplex mozgalom bukásával magyarázható a román elitnek (a román kultúrára végső soron jótékony hatást gyakorló) beszívargása a központi és erdélyi közigazgatásba.

Mindezen megjegyzések természetesen szemernyit sem csorbítják Kosáry Domokos művének értékeit, hiszen tudatában vagyunk annak, hogy a Művelődés a XVIII. századi Magyarországon nem az erdélyi román művelődéstörténet kézikönyve kíván lenni.

Végezetül elismeréssel kell megállapítanunk, hogy a szerző következetes tárgyilagossággal vázolta fel az erdélyi román nemzeti mozgalom történetét.

Természetesen Kosáry művének megjelenése óta számos erdélyi művelődéstörténettel foglalkozó, értékes román forrásmunka jelent meg; említhetjük például a XVIII. század kutatóinak könyveit (Nicolae Bocsan, Gyémánt László, Iacob Marza) vagy a neves Pompiliu Teodor újabb munkáit. Sajnálatos módon a magyar történetírás Erdéllyel foglalkozó, szintézis igényű munkában a román kutatások eredményei alig kapnak helyet.

Fordított előjellel ugyanez mondható el a román történetírásról is, amely saját forrásainak elmélyült feltárása közben nem rendelkezik kellő rálátással az együttélő és szomszédos etnikumok kultúráját és történelmét illetően. Ily módon a nagy történelmi szintézisek még váratnak magukra, hiszen Erdély esetében a sajátos fejlődés és a nemzetségek múltja és jelene által megkövetelt történelmi tárgyilagosság csakis higgadt együttműködés során érhető el.

Remus Câmpeanu
(fordította: Veress László)